

N. Machiavelli, *Vladař*, překlad Rudolf Červenka, Leda, Praha 2024.

Posudek

Překládat Machiavelliho *Vladaře* je pro každého překladatele velká výzva, a to z několika důvodů. Především se jedná o snad nejnámější text politické teorie vůbec (politický filosof Leo Strauss zdůrazňuje, že Machiavelli je jediný politický teoretik, jehož jméno dalo vzniknout pojmu); zároveň je Machiavelliho politická filosofie převratná a Machiavelli byl již ve své době považován za velmi radikálního autora, rozcházejícího se s etickým i náboženským (křesťanským) směřováním tehdejší Evropy. Machiavelli velmi ostře odsuzuje změkčilost, ke které podle něj vede křesťanství, což má za následek ztrátu svobody, a ukazuje, že v politice jsme někdy nuceni nejednat v souladu s naším etickým přesvědčením, neboť lidé jsou z povahy špatní. Zároveň se Machiavelli ve svých dvou zásadních politických dílech, *Rozpravách nad prvními deseti knihami Tita Livie* (it. *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*) a *Vladaři (Il Principe)*, staví na stranu lidu proti mocným a jeho cílem i touhou je svobodná republika a sjednocená Itálie. Radikálnost, s níž Machiavelli přednáší svoje teze, mu vynesla odsouzení církevních kruhů i mnoha současníků, stejně tak jako skrytý či veřejně projevovaný obdiv. Dnes je Machiavelli považován za jednoho z předních myslitelů republikanismu a za jednoho ze zakladatelů moderní politické vědy. Zároveň je v obecném pojetí vinou povrchního čtení někdy dodnes vnímán jako zastánce a propagátor nemorální, násilné a pokrytecké politiky, hlásající tezi „účel světí prostředky“ (kterou u něj nikde nenalezneme).

(Nejen) v českém prostředí se překladatelé častěji ujímají překladu *Vladaře* nežli *Rozprav*, které jsou mezi odborníky považované za dílo důležitější (vzhledem k jejich rozsahu i zaměření na republikánské zřízení). *Vladař* je přístupnější svým krátkým rozsahem (několik desítek stran, text obvykle nepřesahuje zhruba 150 stran včetně poznámek), navíc zde Machiavelli plně rozvíjí svůj náhled na (ne)možnost mravního jednání v politice (což je dáno i tím, že se zde zabývá vladařstvími). Překladatel, který se v současné době rozhodne pustit do *Vladaře*, by měl být alespoň rámcově obeznámen s Machiavelliho politickou teorií; k překladu Machiavelliho dost dobře nelze přistupovat jako k překladu beletrie:¹ florentský autor zde předkládá svoji politickou teorii, promyšleně zachází s určitými pojmy, které je důležité dobře chápat (např. pojmy *virtù*, *fortuna*), jinak hrozí, že nám Machiavelliho záměr zcela unikne. K tomu se připojuje složitý jazyk originálu: Machiavelli píše v prvních desetiletích 16. století italsky, respektive jazykem, kterým se tehdy mluvilo ve Florencii (a který sám nazývá toskáňštinou), do něhož vkládá řadu latinismů. Navíc používá specifické pojmy i větné konstrukce, které jinde nenalezneme. Italská vydání toto berou na zřetel a text doprovázejí rozsáhlým poznámkovým aparát, díky němuž může překladatel lépe pochopit specifické pojmy i obtížně srozumitelné jazykové obraty.²

¹ N. Machiavelli (1469–1527) nepsal pouze filosofická či historická díla, je autorem několika divadelních her, z nichž nejnámější je dodnes uváděná komedie *Mandragora*.

² Tento vysvětlující poznámkový aparát slouží i dnešním Italům, pro něž je Machiavelliho jazyk také někdy na hraně srozumitelnosti.

Překládat dnes *Vladaře* je tak díky kritickým italským vydáním i velkému množství sekundární literatury svým způsobem snazší než v minulosti, nárok na překladatele však je stále velký.

V českém prostředí byl *Vladař* přeložen opakovaně. Omezíme-li se na 20. století, uvedme tyto překlady: Jaroslav Zaorálek, Orbis, Praha 1940 (vydáno znovu ve Fortuna Libri 2022, dále jako JZ); Adolf Felix (Odeon, Praha, 1969, opětovně vydáno Argo 2012, dále jako AF); Josef Hajný (Praha 1983, od té doby mnohokrát vydaný překlad, s řadou nepřesností), Jiří Žák (XYZ, Praha, 2021). Je zřejmé, že *Vladař* je pro nakladatele stále vyhledávanou knihou. Významným počinem v této řadě překladů je roku 2022 v Karolinu vydaný překlad a doprovodná studie z pera Jana Bíby, akademického pracovníka a v současné době našeho největšího odborníka na Machiavelliho politické myšlení. Jeho překlad doprovází erudovaný úvod, poznámkový aparát i glosář nejdůležitějších italských pojmů, kde Bíba na jednotlivých výrazech a jejich výkladu vysvětluje obtíže jednotného překladu pojmů i význam jejich konzistentního užití. Díky tomuto vydání máme v českém prostředí konečně k dispozici překlad, který dbá výše uvedených požadavků na myšlenkovou i jazykovou přesnost a který bere v úvahu Machiavelliho záměr i dobový kontext. Starší překlady jsou problematické právě především kvůli nejednotné terminologii a někdy větší volnosti vzhledem k originálu, což nijak nesnižuje jejich dobový význam.

Do tohoto kontextu vstupuje svým překladem z roku 2024 Rudolf Červenka. Jeho překladatelský záměr je poměrně jasně vyjádřen v připojené Poznámce překladatele: „Při překladu *Vladaře* jsem kladl důraz na výstižnost podřízenou v nejvyšší míře významu a na současný jazykový styl, tedy na přímou srozumitelnost pro dnešního čtenáře. České znění proto neilustruje dobový literární styl originálu ani nejde o akademický překlad s přemírou odboček.“ Důraz na výstižnost a přesný význam je chvályhodný, stejně tak můžeme přivítat současný jazykový styl: Machiavelli psal pro soudobého čtenáře, není žádný důvod jeho jazyk a styl archaizovat. Ostatně to nedělá žádný z uváděných překladů (Zaorálek, Felix, Hajný, Bíba). Otázkou zůstává, co překladatel míní obratem „akademický překlad s přemírou odboček“. Akademickým překladem je Bíbův překlad, v němž jde o přesnost a pochopení originálu; pokud překladatel míní odbočkami poznámkový aparát (v Červenkově překladu žádnou poznámku pod čarou nenalezneme, na konci je zařazen seznam nejdůležitějších osobností, které se v knize objevují), tak ten není přímou součástí překladu (u Bíby je řazení poznámek pod čarou průběžné). Červenka navíc nikde neuvádí, jaké italské vydání při překladu používal, v tiráži je pouze uvedeno, že vycházel z italského vydání z roku 1814, aniž by byl uveden nakladatel či místo vydání; to už je samo o sobě problematické (např. odstavce v původním vydání nejsou, v různých italských vydáních se z toho důvodu liší. U Červenky odstavce nápadně sledují Felixův překlad).

Podívejme se blíže, jak konkrétně vypadá Červenkův důraz na „výstižnost“, „současný jazykový styl“ a na to, aby nešlo o „akademický překlad s přemírou odboček“ (ať již tím autor myslí cokoli).

Machiavelli zahajuje svoje zkoumání úvodní kapitolou nazvanou *Quot sint genera principatum et quibus modis acquirantur*,³ v Bíbově překladu (JB) *Jaké jsou druhy vladařství a jak se získávají*, u Červenky *Různé formy vlády a různé způsoby, jimiž se vláda nabývá*. Následuje velmi slavná první věta, kterou Červenka (RČ) překládá: „Všechny státy a vlády, které kdy vládly nad lidmi, byly a jsou buď republiky, nebo monarchie.“ Italsky čteme: „Tutti gli stati, tutti e' dominii che anno avuto e hanno imperio sopra gli uomini, sono stati e sono o republiche o principati.“ Již tato věta je pro překladatele i interprety výzvou. Bíba překládá: „Všechny státy, všechny državy, které kdy měly a mají panství nad lidmi, byly a jsou buď republikami, nebo vladařstvími.“ V glosáři v závěru knihy Bíba vymezuje důležité pojmy této věty: *stato*, *dominio*, *imperio*, *principato*. *Dominio* (u Červenky „vláda“) Machiavelli chápe buď jako stát, nebo jako oblast mimo stát, ke státu přidruženou (jím ovládanou, význam, který se objevuje zde). Pojem „vlády“, který nalezneme u Červenky, je zavádějící, znamená zřízení, ztrácí se tak důraz na území, o které zde jde především.⁴ U Červenky dále chybí spojení minulého a současného: „měly a mají“, Červenka zkracuje, na „kdy vládly“, čímž dochází k neobratnému „vlády, které kdy vládly“, přesný překlad přitom je „měly a mají panství“ s použitím dalšího důležitého pojmu: *imperio* („panství“). Konečně pojem *principato*, česky *vladařství*, zde Červenka překládá jako „monarchie“. Vladařství však u Machiavelliho není prostá vláda jednoho, Machiavelli tak označuje nesmíšenou vládu, jak ukazuje Bíba (viz glosář), na rozdíl od republiky. Legitimita vladařství spočívá u Machiavelliho v efektivitě jeho vládnutí. Pokud bychom udělali odbočku k samotnému názvu díla, pro ten se v češtině od Zaorálkova překladu vžil pojem *Vladař* (oproti staršímu a méně přesnému názvu *Kníže*), italsky *Il Principe*, pod tímto názvem bylo dílo poprvé vydáno (rukopis a tedy ani původní název neznáme, Machiavelli o knize mluví v korespondenci jako o *De Principatibus*). Vazba první kapitoly na název knihy u Červenky chybí.

Pojďme na druhou a třetí větu první kapitoly: „Monarchie mohou být dědičné, pokud panovnickova rodina vládne po více generací, anebo nově nabyté. Nové monarchie mohou být buď zcela nové, jako když Francesco Sforza dobyl Milán, nebo to mohou být dobytá území, která panovník připojil ke svému stávajícímu dědičnému státu, jako když španělský král obsadil Neapol.“ (RČ). V italštině stojí: „E' principati sono o ereditati, de' quali el sangue del loro signore ne sia suto lungo tempo principe, o sono nuovi. E' nuovi, o e' sono nuovi tutti, come fu Milano a Francesco Sforza, o sono come membri aggiunti allo stato ereditario del principe che gli acquista, come è el regno di Napoli al re di Spagna.“ V italštině stojí „jsou“, nikoli „mohou být“, je zde řečeno „dlouhou dobu“, nikoli „po více generací“, dále to, že jsou „nová“, nikoli „nově nabytá“ [vladařství, u Červenky monarchie]. V originále Sforza Milán nedobývá, je zde řečeno prostě „Milán za Francesca Sforzy“; nejde zde o „dobytá území“, ale o

³ Názvy kapitol jsou v originále v souladu s dobovým územ latinsky. Revolučnost Machiavelliho učení spočívá v obsahu, nikoli ve formě díla.

⁴ Objevuje se v Zaorálkově (JZ) i Hajného (JH) překladu: „Všechny státy a vlády, jež měly a mají moc nad lidmi, byly a jsou buď republiky, nebo monarchie.“ (JZ). „Všechny státy a vlády, jimž lidé byli a jsou poddáni, jsou buď knížectví, nebo republiky.“ (JH).

„údy/články“ připojené k dědičnému státu vladaře, který je získal, tak jako „je království neapolské ke španělskému králi“, pokud bychom překládali doslovně. Podstatné jméno *membri*, které Machiavelli používá, organickou metaforou odkazuje k lidskému tělu, příměr mezi lidským tělem a politickým tělesem, který je v politické filosofii častý, má svůj význam (u Červenky chybí úplně).⁵ Kapitola v překladu Červenky pokračuje: „Nově nabytá území jsou uvyklá buď životu pod panovníkem, nebo samosprávné svobodě. Dobyta mohou být vlastním vojskem nového panovníka, nebo vojskem jiné strany. Jejich získání může být dílem šťastné náhody, anebo výsledkem osobního nasazení.“ (RČ) Italsky: „Sono questi dominii così acquistati o consueti a vivere sotto uno principe o usi a essere liberi; e acquistansi o con l'arme d'altri o con le proprie, o per fortuna o per virtù.“ Objevuje se zde pojem z první věty, *dominium/dominii*, který nyní Červenka překládá „nově nabytá území“, z čehož čtenář nemůže pochopit, že se zde Machiavelli vrací k druhé části úvodního vymezení (Machiavelli postupuje celou kapitolu po dvojicích); otázkou též je, co znamená „samosprávná svoboda“, v italštině je jednoduše „být svobodné“ (državy). Červenka dále nejprve dává vlastní vojska, až pak cizí (v italštině to je obráceně), italské „*acquistansi*“ (v moderní italštině „*si acquistano*“, tedy „získávají se“) zdvojuje na „dobyta“, „získání“. Konečně poslední část věty přichází s dvěma zásadními pojmy Machiavelliho politické filosofie: *fortuna*, *virtù*. *Virtù*, překládané do češtiny nejčastěji jako *ctnost* nebo *zdatnost*, se zde stává „osobním nasazením“. Tak je snad možné pojem překládat, Červenka však vůbec nedorozumí jakoukoli jednotu pojmu, který se dále v knize stane dokonce obratem *být geniální* (kap. IX).

Abychom shrnuli problémy první kapitoly: Machiavelli zde velmi zhuštěně předkládá svoji klasifikaci zřízení a základní pojmy své teorie. Červenka překládá velmi volně, občas něco přidá (Sforza *dobyl* Milán), jindy něco vynechává („měly“ a „mají“ panství je zde „kdy vládly“), nepřesné až zavádějící je jeho zacházení s důležitými pojmy. I kdybychom připustili překlad *principato* coby „monarchie“, Červenkovu řešení je nekonzistentní a vede k zastření Machiavelliho záměru: kapitola nese název „Jaké jsou druhy vladařství a jak se získávají“ (JB), u Červenky se ale objevuje „Různé formy vlády a různé způsoby, jimiž se vláda nabývá“.

V dalších kapitolách drží Červenka překlad pojmu *principato* jako „monarchie“: II. Dědičné monarchie, III. Smíšené monarchie (v italštině je název kapitol v druhém pádě: O dědičných vladařstvích, O smíšených vladařstvích). V šesté kapitole u Červenky stojí místo „monarchie“ najednou pojem „stát“: „Státy dobyté vlastními silami a schopnostmi vládce“ (stejně tak kapitola sedmá a osmá: „Státy získané šťastnou náhodou a s podporou cizích ozbrojených sil“; „Státy získané zločinem“). V originále je přitom stále řeč o vladařství. Vrcholu zmatení dosahuje název deváté kapitoly, v originále *De principatu civili*, který Červenka překládá (nejspíš s touhou držet „současný jazykový styl“) jako „Vláda s podporou

⁵ V překladu Bíby zní tato pasáž takto: „Vladařství jsou buď dědičná, když v nich rod jejich pána vládne již dlouhou dobu, nebo jsou nová. Nová vladařství jsou buď zcela nová, jako byl Milán za Francesca Sforzy; nebo jsou jako údy připojena k dědičnému státu vladaře, který je získal, tak jako bylo Neapolské království připojeno ke španělskému králi.“

veřejnosti“. Jde přitom o „Občanské vladařství“, které, jak upozorňuje Bíba, je hybridním režimem spojujícím prvky republiky a vladařství (zachování republikánských institucí spolu s koncentrací moci okolo postavy neformálního vladaře). Zůstaneme-li chvíli u názvů kapitol, problematické jsou i jiné názvy: např. kap. IV., v originále s dlouhým názvem *Cur Darii regnum, quod Alexander occupaverat, a successoribus suis post Alexandri mortem non defecit*“, Červenka překládá zjednodušeně „Proč se Dareiova říše nevzbouřila po smrti svého uchvatitele Alexandra Velikého“. Vynechává zde úplně Alexandrovy následovníky (*successoribus*), o jejichž vzbouření přitom jde: *Z jakých příčin se Dareiova říše, jež byla dobytá Alexandrem, nevzbouřila po smrti Alexandrově proti jeho následovníkům* (JB); *Proč se Dareiova říše, dobytá Alexandrem, po Alexandrově smrti nevzbouřila proti jeho nástupcům* (AF); *Proč se Dareiova říše, dobytá Alexandrem, nevzbouřila po Alexandrově smrti proti jeho nástupcům* (JZ). Ještě poslední příklad (dalo by se pokračovat) z názvů kapitol: v páté kapitole u Červenky najdeme jím oblíbený pojem „samosprávný“. Název tak zní „Jak vládnout městům a knížectvím, která byla před dobytím samosprávná“, v originále *Quomodo administrandae sunt civitates vel principatus qui ante quam occuparentur suis legibus vivebant*. Machiavelli zde používá obrat „žily s vlastními zákony“, který starší překlady cití: *Jakým způsobem by se mělo vládnout městům či vladařstvím, která předtím, než byla dobytá, žila podle vlastních zákonů* (JB); *Jak spravovat obce a země, které před obsazením žily podle vlastních zákonů* (AF); *Jak je třeba vládnouti obcím a státním, které předtím, než jich bylo dobyté, žily podle vlastních zákonů* (JZ). Doplňme, že pojem *principatus* (vladařství), zde najednou Červenka překládá jako „knížectví“ (předtím jako „monarchie“ nebo „státy“).

Podívejme se nyní na kapitolu šestou a na pojem *virtù* (který je zde hlavním tématem a stojí i v názvu kapitoly, v Červenkově překladu to však není úplně zřejmé: *Státy dobyté vlastními silami a schopnostmi nového vládce*). Tento pojem je z podstaty obtížný, neboť překlad ctnost, který se nabízí nejvíce, má v češtině (jako v jiných jazycích i v italštině) silnou morální konotaci. Vzhledem k tomu, jak Machiavelli pojem používá, je častý překlad „zdatnost“, případně „osobní zdatnost“: např. *O nových vladařstvích, která se získávají prostřednictvím vlastních zbraní a zdatností*, jak zní název kapitoly v Bíbově překladu. Důležité je uvědomit si, že u Machiavelliho je zdatnost sice často v rozporu s tradičním pojetím ctnosti, nikdy však nezahrnuje bezuzdné násilí či zvlí. Podle Machiavelliho je někdy nezbytné se v politice uchýlit k násilí, to musí být oprávněné, omezené v čase i rozsahu a jeho cílem musí být svobodný stát, nikoli zotročení obyvatel. Pak je možné stále mluvit o ctnosti. Ctnost je u Machiavelliho navíc často „mužskou“ kvalitou (Machiavelli zde vychází z etymologie pojmu, *vir*, muž), dávanou do protikladu k fortuně, nahodilosti, nestálosti osudu, štěstěně (která je ztotožněna se „ženou“, viz především kap. XXV.). Pro moderní překladatele z toho plyne požadavek na co možná největší konzistentnost při překladu, případně upozornění pro čtenáře, že jde právě o tento pojem (např. pomocí originálu uvedeného v poznámce pod čarou).

Jak jsme již uvedli, Červenka překládá název šesté kapitoly jako *Státy dobyté vlastními silami a schopnostmi nového vládce*. V originále stojí *De principatibus quis armis propriis et virtute acquiruntur*,

jde tedy o nová vladařství (u Červenky „státy“) získané (takto překládá Bíba, Zaorálek píše „nabytá“, stejně jako Felix, což je obojí v pořádku, protože o dobytí zde není řeč) vlastními zbraněmi (spíše než „silami“) a „ctností/zdatností“, zde uvedenou jako „schopnosti nového vládce“ (v názvu kapitoly přitom Machiavelli mluví o „nových vladařstvích“, nikoli o „novém vládci“).

Jako doklad setrvalého volného nakládání s originálem ze strany Červenky uvedme druhou větu kapitoly: „Lidé jdou téměř vždy cestou napodobování jiného člověka; nikdy však nelze jít přesně stejnou cestou ani dosáhnout dokonalosti těch, jež následujeme.“ (RČ). Italsky: „Perché camminando gli uomini sempre per le vie battute da altri e procedendo nelle azioni loro non le imitazioni, né si potendo le vie d'altri al tutto tenere né alla virtù di queglii che tu imiti aggiugnere.“ Červenka zcela vynechává začátek věty, totiž že lidé „vždy krácejí po cestách vyšlapaných jinými“, a rovnou přechází k pasáži o napodobování. Ztrácí se tak úplně význam toho, že navzdory následování vyšlapaných cest nelze vždy jít zcela totožnou cestou, jak Machiavelli tvrdí v druhé části pasáže.⁶

Nepřesností je v celém překladu spousta a není možné je zde všechny postihnout. Zastavme se krátce u následující věty (v italštině jde stále o jednu větu, oddělenou čárkou, v níž se navíc objevuje pojem *virtù*: „debbe uno uomo prudente emtrare sempre per vie battute da uomini grandi, e queglii che sono stati eccellentissimi imitare: accio che, se la sua virtù non vi arriva, almeno ne renda qualeche odore.“ U Červenky se dočteme: „Moudrý muž se proto vydá po cestě vytyčené některou velkou osobností, takže i když sám není na úrovni svého vzoru, bude alespoň do určité míry odrážet jeho genialitu.“ Jeví se jako vhodnější genericky neutrální pojem „člověk“ v návaznosti na „lidé“ z předchozí věty, Červenka zde volí „muž“; co se týče „velké osobnosti“, v italštině je jednak plurál, jednak je obrat složitější: Machiavelli zde mluví o chození cestou, kterou šli významní lidé, a o napodobování těch nejznamenitějších. Co se týče „úrovně vzoru“, v italštině jde o napodobování, které, i když zdatnost (*virtù*) dotyčného člověka (ta zde zcela vypadla) nedosahuje jejich úrovně, přesto z ní tento člověk získá alespoň „určitou vůni“. Tento zvláštní obrat překládá Bíba doslovně: „prozíravý člověk by proto měl vždy kráčet po stezkách vyšlapaných velikány a napodobovat ty nejznamenitější, aby – kdyby jeho zdatnost nedosáhla úrovně té jejich – na něm ulpěla alespoň její vůně“. Zaorálek píše: „Má proto člověk moudrý choditi vždy cestami, jež vyšlapali mužové velicí, a řídit se příkladem těch, kteří nejvíce vynikali, aby z nich, jestliže nedosahuje jejich dokonalosti, měl aspoň něco.“ Felix opisuje závěr věty obratem: „...aby na něm lpěl alespoň odlesk jejich slávy“. U Červenky najdeme v tomto kontextu poněkud hyperbolické „odrážet jeho genialitu“ (opět snad snaha být současný?). Všichni tři překladatelé na rozdíl od Červenky v souladu s originálem odlišují „vydání se cestou“, kterou kráčeli vynikající předchůdci, a jejich napodobování.

⁶ U Bíby tak nalezneme: „Lidé totiž vždy krácejí po stezkách, které vyšlapali jiní, a postupují ve svém jednání na základě napodobování. Jelikož však nemohou tyto stezky následovat úplně a nemohou ani dosáhnout zdatnosti těch, které napodobují,..."

Jako další příklad svévolného nakládání s originálem poslouží úvod závěrečného odstavce téže kapitoly, který v italštině zní takto: „A si alti esempli io voglio aggiugnere uno esemplo minore; ma bene arà qualche proporzione con queglii, e voglio mi basti per tutti altri simili: questo è Ierone siracusano.“ U Červenky čteme: „Zmínil jsem se o čtyřech výjimečných vůdcích a nyní chci představit méně významného muže, Hierona ze Syrakus, jenž však měl některé vlastnosti oněch čtyř. Poslouží jako příklad celé kategorie.“ Odchylek od originálu je zde více: v italštině není nikde řeč o konkrétním počtu, méně významný je „příklad“, nikoli „muž“, nikde se ani neobjevuje „kategorie“, Machiavelli jednoduše píše, že tento jeden příklad stačí za všechny jemu podobné. Viz Bíba: „K těmto vznešeným příkladům bych rád připojil jeden skromnější, který však s nimi má jistou souvislost, a vystačím si s ním pro všechny další podobné případy. Jedná se o Hierona Syrakuského.“

Jak je tomu se samotným pojmem *virtù*? V kapitole se objevuje často, Červenka jej překládá různě. Jak jsme viděli, někdy v překladu pojem zcela chybí. V VI. kapitole najdeme tyto překlady: „vlohami“, „svým vlastním kvalitám“, „talent“, „kvality“, „schopnostem“, „schopnosti“, „schopný“. V další kapitole je obrat „per li debiti mezzi e con una grande sua virtù“ přeložen „díky obratné politice a značné odvaze“ (kap. VII). Borgia mající „grande virtù“ je „schopný Borgia“ atd. Chybějící překlad pojmu najdeme i v XXV. kapitole, kde Machiavelli promlouvá o síle fortuny a o nutnosti čelit jí právě pomocí zdatnosti, kdy přichází se slavným obrazem dravé a nespoutané řeky, která vše strhne, přesto lidé v klidných dobách stavějí hráze a násypy, aby se na nenadálý příval vody připravili. Machiavelli zde píše: „Similmente interviene della fortuna, la quale dimostra la sua potenza dove non è ordinata virtù a resisterle: e quivi volta e' sua impeti, dove la sa che non sono fatti gli argini né e' ripari à tenerla“. Bíba úzce k originálu překládá: „Podobně zasahuje fortuna, která ukazuje svoji sílu tam, kde nebyla předem ustavena zdatnost, jež by jí čelila, a směřuje svůj nápor na ta místa, o kterých ví, že zde nebyly zřízeny hráze a násypy, aby ji zadržely.“ (JB). Červenka píše: „S osudem je to podobné. Ukazuje svoji sílu tam, kde nikdo nepodnikl kroky k jeho zadržení, jako proud strhává vše v místech, kde nevznikly břehy ani hráze, které by ho dokázaly zastavit.“ *Virtù* zde zcela zmizela, staly se z ní „kroky k...“

Podobně nejednotný je autor v překladu pojmu *fortuna*, kde se objevují pojmy „šťastná náhoda“, „štěstí“, „osud“, chybný a nepochopitelný je pak překlad pojmem „autorita“ v VII. kapitole: „Onde che il duca delibera di non dipendere più da le arme e fortuna d'altri.“ Doslovně „A proto se vévoda rozhodl již nezáviset na zbraních a fortuně/štěstě druhých“ („Z těchto důvodů se vévoda rozhodl nebýt dále závislý na zbraních a fortuně druhých“ JB; „Vévoda se proto rozhodl, že už nebude spoléhat na cizí zbraně a štěstí“ AF; „tu se vévoda rozhodl, že nebude již závislý na zbraních a štěstí jiných lidí.“ JZ). Červenka překládá: „Valentino se tehdy rozhodl, že se již nikdy nebude spoléhat na cizí armádu a cizí autoritu“.

Jako poslední příklad se obraťme na úvod XV. kapitoly, jedné z nejslavnějších z celého díla, která zahajuje část, v níž Machiavelli analyzuje, jak se má vladař chovat, tedy jaké vlastnosti má mít. Zřejmým

kritickým odkazem na Platónovu *Ústavu* a obecně na všechny „utopické“ snahy zde Machiavelli hájí realismus v politice a nezbytnost naučit se nebýt za všech okolností dobrý. Daná pasáž v italštině zní: „Ma sendo l'intenzione mia stata scrivere cose che sia utile à chi la intende, mi è parso più conveniente andare dreto alla verità effettuale della cosa che alla immaginazione di essa. E molti si sono immaginati repubbliche e principati che non si sono mai viste né conosciuti in vero essere. Perché gli è tanto discosto de come si vive et come si doverrebbe vivere, che colui che lascia quello che si fa, per quello che si dovrebbe fare, impara più presto la ruina che la perservazione sua perché uno uomo che voglia fare in tutte le parte professione di buono, conviene che ruini fra tanti che non sono buoni. Onde è necessario, volendosi uno principe mantenere, imparare a potere esse non buono et usarlo secondo la necessità.“

Jde opět o velmi obtížnou pasáž, překladatelé si lámou hlavu především s obratem „verità effettuale della cosa che alla immaginazione di essa“ (pojem „effettuale“ jinde než u Machiavelliho nenalezneme). U Zaorálka najdeme „skutečnou pravdu daného námětu než pouhý jeho přelud“, Felix překládá „pravdu skutečnou, a ne pravdu zdánlivou“, u Bíby, který opět velmi zblízka sleduje originál, nalezneme (uvádím celou pasáž): „Jelikož však mým záměrem bylo napsat něco, co by bylo užitečné pro toho, kdo tomu rozumí, zdálo se mi příhodnější hnát se za účinnou pravdou daného tématu než za jejím přeludem. Mnozí si totiž představovali republiky a vladařství, které nikdo nikdy neviděl ani neslyšel o jejich existenci. A jelikož je velký rozdíl mezi tím, jak se žije, a tím, jak by se žít mělo, ten, kdo pomine, jak lidé jednají na úkor toho, jak by jednat měli, naučí se spíš zkáze než svému zachování. Proto člověk, který si umíní být ve všem dobrým, nutně dojde zkáze mezi tolika, kteří dobří nejsou. Pokud se tedy vladař chce udržet u moci, musí se naučit tomu, jak by mohl nebýt dobrým, a užívat či neužívat toho podle nutnosti.“

Červenkův překlad je opět plný nepřesností a pokusů o interpretaci: „Mým cílem ale je psát pro všechny zasvěcené [it: *che intende*; tedy ti, kdo věc chápou, kdo jí rozumí, nejde zde o žádnou iniciaci], a proto chci přednést o dané věci skutečnou pravdu, nikoli opakovat cizí tvrzení [it. *immaginazione di essa*, tedy „představu, přelud“ této pravdy, nikoli „cizí tvrzení“]. Mnozí autoři si vysnili republiky a království [it. *repubbliche e principati*, vracíme se zde k I. kapitole díla a základnímu dělení na republiky a vladařství, Červenka zde místo dřívějšího překladu „monarchie“, „stát“, „knížectví“ přechází ke „království“, které nemají nic společného s naší zkušeností a které ve skutečnosti nikdo ani nepoznal. Mezi tím, jak by lidé měli žít, a tím, jak lidé skutečně žijí, je veliká propast [it. *è tanto discosto*], tedy „je velmi daleko“, o žádné propasti zde řeč není, navíc Červenka opět přehazuje pořadí, v italštině je nejprve, „jak se žije“ a pak až „jak by se mělo žít“. Kdo přehlíží skutečné chování lidí a vychází jen ze svých přání, jak by se měli lidé chovat, ten směřuje ke zkáze. Kdo si chce hrát na dobráka [it: *che voglia fare in tutte le parte professione di buono*, zde u Červenky chybí, že jde o to „ve všem“, *in tutte le parte*, dále *voglia fare ... professione di buono* má význam spíš „chce ve všem prokazovat/konat dobro“, nejde zde o hru ve smyslu předstírání] ve světě, kde většina lidí dobrá není [it. *fra tanti che non sono buoni*, tedy mezi tolika, kteří dobří nejsou], ten špatně dopadne. Stejně tak vládce, který si chce udržet moc, musí vědomě přestat být pouze dobrotivý [it. *imparare a potere esse non buono*, tedy doslovně „naučit se být ne dobrý“, jde o to osvojit si určité jednání, naučit se mu] a musí dobro konat jen podle potřeby.“

Dalo by se pokračovat dál, ale již z uvedeného je zřejmé, jak svévolně a chybně překladatel s italským originálem zachází. Rudolf Červenka představuje svůj překlad jako výstižný a srozumitelný, předkládá nám však dílo plné nepřesností, zavádějících formulací, kde občas část věty chybí, jindy se v textu objevuje něco navíc. Některé prohršky jsou méně významné, jindy jde o naprosto nepochopitelnou chybu, jakou je název IX. kapitoly (Vláda s podporou veřejnosti místo O občanském vladařství), nebo překlad *fortuny* coby autority. Svým překladem se tak Rudolf Červenka bohužel řadí mezi povrchní čtenáře Machiavelliho, jehož dílo sice možná představuje čtivou formou, obsah Machiavelliho učení je však v tomto překladu zcela neuchopitelný. Myšlenky italského filosofa jsou tak opět (jako už tolikrát v minulosti) redukovány na několik úderných a šokujících tezí, jak je zřejmé již z obálky knihy, kde se dočteme: „V mocenských záležitostech je NEmorální jednání přípustné.“

Použitá literatura

N. Machiavelli, *Il Principe*, ed. G. Inglese, Einaudi, Torino, 1995.

N. Machiavelli, *Vladař*, přel. J. Zaorálek, Orbis, Praha, 1940.

N. Machiavelli, *Vladař*, přel. J. Hajný, in: N. Machiavelli, *Úvahy o vládnutí a vojenství*, Argo, Praha, 2005.

N. Machiavelli, *Vladař*, přel. A. Felix, Argo, Praha, 2012².

N. Machiavelli, *Vladař*, přel. J. Bíba, Karolinum, Praha, 2022.

N. Machiavelli, *Vladař*, přel. R. Červenka, Leda, Praha, 2024.